

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ ПРАВА

УДК 340.238(477.83/86)»1240/1250»

Д. Є. Забзалюк

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У 40–50-х рр. XIII СТОЛІТТЯ

Здійснено аналіз політичних і правових особливостей європейської інтеграції Галицько-Волинської держави у 40–50-х рр. XIII ст. Досліджено головні особливості державно-політичного розвитку Галицько-Волинської держави у період правління Данила Романовича. Акцентовано, що свого найбільшого розквіту Галицько-Волинське князівство досягло за правління князя Данила Галицького, з іменем якого пов'язані нове об'єднання Галичини та Воліні, відновлення влади над Києвом, зовнішньополітичні відносини із сусідніми державами, релігійна унія із Католицькою Церквою, коронація Данила Романовича та боротьба із золотоординським нашествям.

Ключові слова: *Галицько-Волинська держава, Данило Галицький, Католицька Церква, Папа Римський, унія, коронація, хрестоносний рух.*

Постановка проблеми. Політичний та правовий розвиток Галицько-Волинської держави характеризувався певними особливостями, які були притаманні періоду феодальної роздробленості та утворенню нових державних утворень після фактичного розпаду Київської Русі.

Ці особливості були зумовлені остаточним утвердженням соціально-економічних і державно-політичних засад феодалізму, що полягали у низці реформ системи державного управління, які ґрунтувались на кращих зразках Києво-Руської доби та нововведеннях, запозичених у найвпливовіших і найрозвинутіших європейських монархій.

Важливим компонентом зміни вектора зовнішньополітичного розвитку у бік Заходу було те, що Галицько-Волинська держава стала правонаступницею Київської Русі та залишилась єдиним із колишніх князівств сильним і монолітним державним утворенням, яка проводила власну чітку та незалежну політику. Значною мірою цьому процесу

«посприяла» монголо-татарська навала, яка змусила шукати нові шляхи державно-політичного, правового та релігійного розвитку. Найбільш наявно ці тенденції простежувались у політиці одного з найуспішніших правителів Галицько-Волинської держави князя Данила Галицького.

Стан дослідження. Перші спроби наукового висвітлення періоду формування та розвитку Галицько-Волинської держави були окреслені у працях видатних українських істориків середини XIX – початку XX століття, до яких можна віднести О. Андріяшева, М. Грушевського, М. Дашкевича, Д. Зубрицького, І. Шараневича та ін.

Окремі аспекти державно-політичного, соціально-економічного та релігійного розвитку Волині та Галичини княжої доби висвітлювали українські діаспорні історики: П. Грицак, М. Ждан, М. Кордуба, Н. Полонська-Василенко, С. Томашівський та ін.

Що стосується радянської історіографії, яка висвітлювала період існування Галицько-Волинської держави, то тут можна зазначити про наукові розвідки М. Брайчевського, Я. Ісаєвича, І. Крип'якевича, В. Пашуто, К. Софроненка та ін.

Зарубіжна історіографія, в якій аналізується період існування на західноукраїнських землях в XII–XIV ст. незалежної держави, представлена в основному працями польських, німецьких та угорських істориків, зокрема: А. Вількевич-Вавжиньчикової, Б. Влодарського, Л. Дроби, С. Кучинського, Е. Ледерер, Р. Роде, Р. Рьопеля, С. Смольки, М. Фонт та ін.

Сучасні дослідження, присвячені галицько-волинському періоду, представлені у працях відомих українських істориків і правників, серед яких: О. Борисова, Л. Войтович, О. Головка, В. Гончаренко, Я. Дашкевич, В. Єрмолаєв, В. Ідзьо, О. Копиленко, М. Котляр, П. Кралюк, Н. Крестовська, В. Кульчицький, О. Купчинський, В. Маркчук, В. Мудревич, В. Тацій, І. Терлюк, Б. Тищик, А. Толочко та ін.

Мета статті полягає в дослідженні політико-правових аспектів інтеграції Галицько-Волинської держави в Європейське співтовариство в 40–50-х рр. XIII ст., що дає підстави виокремити низку **завдань**, зокрема: з'ясувати передумови об'єднання Галицького та Волинського князівств у єдину державу; проаналізувати особливості державно-політичного розвитку Галицько-Волинської держави у період правління Данила Романовича; охарактеризувати правові засади укладання унії з Католицькою Церквою та відобразити значення коронації Данила для політичного розвитку держави та Європи загалом; виявити

головні чинники обрання європейського курсу розвитку держави під час правління Данила Галицького.

Виклад основних положень. Упродовж XI–XII ст. на західних територіях Київської Русі спостерігалось значне піднесення двох удільних князівств – Галицького та Волинського. Ці князівські землі підтримували активні міжнародні відносини з провідними європейськими країнами, Візантією тощо. Це зумовлювало перспективу їх подальшого об'єднання в єдину державу, формування європейського вектору розвитку, а також зміцнення їх ролі та впливу на політичну ситуацію в Центральній, Східній та Західній Європі.

Загальнодержавним і загальноєвропейським інтеграційним процесам Галичини та Волині сприяло прийняття християнства, існування єдиної на Русі державної церковної організації. З розвитком міст Волині та Прикарпаття посилювалися економічні контакти, що призводило до зближення населення двох земель. Консолідаційним процесам сприяло функціонування важливих транснаціональних шляхів, які проходили через регіон. Серед політичних факторів єднання необхідно вирізнити прагнення населення краю подолати внутрішні конфлікти, забезпечити свій край від зовнішньої загрози (на заході – з боку Польщі та Королівства Угорщина, на півночі – з боку ятв'язьких і литовських племен, а дещо пізніше – з боку Литовської держави, на сході – з боку кочовиків – спочатку половців, відтак монголів) [1, с. 20–21].

Після об'єднання Волинського та Галицького князівств 1199 року в єдину державу зі столицею у Галичі, актуальними стали питання вдосконалення державно-політичного та соціально-економічного розвитку з метою зміцнення авторитету молоді держави на міжнародній арені. Найперше це полягало у проведенні реформ усередині країни, як адміністративних, так і економічних, нормалізації відносин із Угорським і Польським королівством, налагодженні дипломатичних і політичних зв'язків із потужними західноєвропейськими монархіями тощо.

Саме ці завдання стали пріоритетними для засновника Галицько-Волинської держави князя Романа Мстиславовича, який усяляко намагався перетворити Галицьку та Волинську землю в єдиний монолітний державний і політичний комплекс, джерело безпеки та стабільності для усієї Європи.

Однак свого найбільшого розквіту Галицько-Волинська держава досягла за правління князя Данила Романовича, з іменем якого пов'язані нове об'єднання Галичини та Волині, відновлення влади над Києвом, зовнішньополітичні відносини із сусідніми державами,

релігійна унія із Католицькою Церквою, його коронація та боротьба із золотоординським нашествям.

Відтак у 40-х роках XIII ст., саме в період правління Данила Галицького, здійснюється повномасштабна відбудова краю, активно розвиваються дипломатичні відносини з іншими державами, організуються військові походи щодо приєднання до Галицько-Волинського князівства нових земель, а також триває боротьба із сепаратизмом. Саме в цей період, як наголошують І. Фроянов та А. Дворніченко, спостерігається «улаштування Української держави на західноєвропейський зразок» [2, с. 156].

Значимо, що Галицько-Волинська держава розвивалась як класична феодальна монархія, в якій, однак, були помітні надзвичайно потужні боярські впливи.

Олігархічні тенденції місцевого боярства не сприяли консолідації всередині країни та призводили до постійних конфліктів із князівською владою. Постійні міжусобиці та тривалі протиріччя князів і боярської верхівки перетворили державу у поле бою за владні повноваження та основні важелі управління. Тому Данило Романович розпочав реалізовувати активну зовнішньополітичну діяльність і сподівався на підтримку Риму в аспекті зміцнення своєї влади. Адже добре відомо, який вагомий авторитет у Європі мала Римська Католицька Церква, який, щоправда, розпочав поволі знижуватися внаслідок втрати християнами своїх територій під час хрестових походів феодального лицарства на Близький Схід.

Однак ідея хрестових походів ще остаточно «похована» не була. Слід констатувати, однак, що хрестоносний рух поступово починає змінювати вектор – із Палестини він зміщується в сторону Європи, – переформатовуючись у боротьбу проти язичників, схизматиків, еретиків і монголо-татар.

Завдяки могутній військовій організації король Данило мав великий вплив на країни Західної Європи: Угорщину, Польщу, Чехію і Австрію, у зв'язку з чим міг на рівних проводити широкомасштабні переговори з володарями цих країн, зокрема і з Папою Інокентієм IV про хрестовий похід проти татар [3, с. 11].

У другій половині 40-х років XIII ст. залежність Данила від монголо-татарського панування стає нестерпним. Окрім того, Золота Орда розпочинає становити цілком реальну загрозу для більшості європейських держав, а також для європейського католицького світу в цілому. Усвідомлюючи ситуацію, будучи вмілим політиком

і дипломатом, Данило Романович у лютому 1246 року розпочинає перемовини із Папою Римським Інокентієм IV щодо організації спільного із європейськими монархіями хрестового походу проти монголо-татарського панування.

Щодо монголо-татарської загрози, то слід зауважити, що, крім Данила, багато інших східноєвропейських володарів у XIII ст. вважали за необхідне релігійне єднання з католицьким світом задля реалізації ідеї хрестового походу проти ординців.

Взаємини з Римською Католицькою Церквою фактично визначали напрям зовнішньої політики Галицько-Волинської держави упродовж XIII ст.

У стосунках із папською курією в другій половині 40-х років XIII ст. Данило Романович сподівався використати авторитет Риму в контактах із центральноевропейськими монархами. Знаючи наполегливість Риму в релігійному питанні, князь Данило категорично не відкидав можливості переговорів на цю тему, але умовою для цього встановлював надання реальної допомоги Заходу в боротьбі з ординцями. З цією метою «папа брав державу Данила під свою опіку... і заборонив іншим королям і хрестоносцям претендувати на володіння в землях Данила та Василька» [4, с. 123–127].

Щоправда, князь Галицько-Волинської держави зобов'язувався стати частиною великого католицького світу, підпорядкувавши місцеві православні єпархії римської юрисдикції. У серпні 1247 року Папа Римський Інокентій IV видає буллу, в якій проголошувалось єднання галицьких князів із Римською Католицькою церквою.

У контексті зближення із католицьким світом важливо зазначити про те, що «на початку правління Данила особливістю суспільного ладу Галицько-Волинської держави була та обставина, що більшість земельних володінь тут перебувала у боярських руках. Насамперед це стосувалося Галичини. Бояри в Галицькій Русі були земельною аристократією, яка водночас складала верхівку князівської дружини. Могутність галицьких бояр ґрунтувалася на значних земельних володіннях, а й на сотнях і тисячах васалів, що з ласки того чи іншого боярина сиділи на його землі і на заклик свого пана повинні були прийти йому на допомогу – навіть у виступі проти верховного сюзерена, тобто князя. Виникнення великого землеволодіння тут випереджало створення князівського домену. Останній почав складатися вже тоді, коли переважну частину общинних земель захопили бояри, а це обмежило кількість вільних земель для князівських володінь» [5, с. 93–94].

Саме тому «можливим виразником унії могла бути частина бояр, тісно пов'язаних економічно і соціально з політичними і релігійними установами сусідніх католицьких держав, вагома суспільна верства, торгово-ремісничка знать, яка шукала внаслідок впровадження релігійної унії вигідних ринків збуту своїх товарів, тобто інтеграції у західноєвропейський ринок» [6, с. 45–48].

З точки зору правових аспектів прийняття унії, варто зауважити достатньо ґрунтовну підготовку до її ухвалення і з боку папської курії, і з боку князя та його найближчого оточення, включаючи вищих церковних ієрархів.

Це дає підстави стверджувати, що унія приймалась на найвищому державному рівні і мала велике державно-політичне та історичне значення, а також «відкривала широкі можливості інтеграції у Західну Європу» [7, с. 3–7].

Отож, можна вважати, що правління Данила Галицького – це період входження Галицько-Волинського князівства у європейський союз католицьких держав.

Однак варто зауважити, що схилити володарів Галицько-Волинської держави у бік католицизму папська курія намагалась ще в період князювання Романа Мстиславовича, що підтверджується активною діяльністю католицьких місіонерів і проповідників, «які робили все, щоб схилити князя у бік політичної інтеграції з державами Західної Європи і релігійної унії зокрема» [8, с. 257].

Окремим фактом визнання зростаючого авторитету Галицько-Волинської держави у Європі стала коронація Данила Романовича у 1253 році в м. Дорогичин. Звичайно, факт коронації мав дуже важливе значення, адже тепер уже перший український король усвідомлював усю значущість корони не просто як монаршого символу, а як символу належності до Європи.

Звичайно, приймаючи з рук папського легата корону, Данило Галицький сподівався також на допомогу католицького Заходу у звільненні всієї галицько-волинської землі від монголо-татарських загарбників. Тим паче, як зазначалося, сам був ідейним натхненником організації хрестового походу коаліції європейських католицьких держав проти монголо-татарського панування.

Коронація Данила Романовича мала велике політичне значення для Русі, оскільки сприяла зростанню авторитету холмського володаря у контактах із західними сусідами – католицькими монархами Центральної Європи. Отримання нового титулу, авторитетного в Європі,

виконувало неабияку роль для актуалізації політичної значущості руського володаря і в східнослов'янському середовищі. В літературі існує думка, що в Дорогичині відбулося визнання прав Данила, який де-факто вже давно був королем Русі, на всю давньоруську спадщину [9, с. 201].

Крім того, Данило Галицький визнавав зверхність Папи як вищого релігійного ієрарха, а той, своєю чергою, визнавав Данила єдиним законним володарем України-Русі та анулював територіальні претензії угорських королів, визнаючи за Данилом Романовичем, як королем Русі, права на усі землі від Карпат до Дніпра, а також на усі білоруські та литовські землі, на які раніше не мав права.

Отже, коронація князя Данила Романовича наприкінці 1253 р. була свідченням зростання авторитету Галицько-Волинської держави на міжнародній арені.

Звичайно, чимало дослідників убачають у коронації Данила і негативний бік, що полягав у зростаючому впливі католицизму на Схід Європи, а також тій обставині, що православне населення Галичини та Волині доволі агресивно сприймало католицьких місіонерів, які подекуди проводили свою діяльність «занадто активно», не враховуючи ментальні та релігійні особливості місцевого населення.

Проте загроза з боку монголо-татар змушувала Данила Галицького вдаватись до активних дій і щодо зміцнення війська – князівської дружини та ополчення, будівництва нових міст-фортець, і в напрямі пошуку впливових союзників серед потужних європейських держав, найперше Риму.

Саме «після звернення Папи Римського Інокентія IV до католицького світу про організацію хрестового походу проти татар в 1254 році, Русь-Україна офіційно вступила в Союз Католицьких держав» [10, с. 23], уклавши угоду з Польським королівством та Тевтонським Орденом.

У боротьбі проти татар, як зазначав А. Амман, Україна-Русь стала фортецею для усієї Європи і Папа побажав об'єднати усіх християн Європи незалежно від обряду... Невтомна праця Папи у цьому напрямку привела в 1250–1260 рр. до унії з католицькою цивілізацією двох таких могутніх і впливових у Центрально-Східній Європі держав, як Литви і України-Русі [11, с. 251, 261].

Однак, до укладення реальної унії Галицько-Волинської держави із Католицькою Церквою в її юридичному сенсі і не дійшло,

оскільки ті зобов'язання, які взяв на себе Рим, не були виконані. Ці зобов'язання стосувалися не тільки гарантій військової допомоги проти татар, але і релігійних чинників, які були доволі суперечливі. Адже йшлося про фактичне і юридичне об'єднання двох церков – Православної та Католицької.

Відомо, що і у князівській та боярській верхівці, і в середовищі церковної спільноти в особі духовенства було чимало противників такого об'єднання.

Висновки. Головними напрямками зовнішньополітичної діяльності Галицько-Волинського князівства у 40–50-х роках XIII ст. можна вважати активізацію дипломатичних відносин із провідними європейськими державами, де особливого значення набули зовнішньополітичні зв'язки із Римом, зокрема у питаннях щодо прийняття католицизму та можливої релігійної унії, а також створення союзу християнських католицьких держав із організації хрестового походу проти монголо-татар.

1. Головка О. Б. Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи (IX – перша половина XIII століття): автореф. дис. на здоб. наук. ступеня доктора іст. наук: 07.00.02 – всесвітня історія / О. Б. Головка. – К., 2006. – 34 с.

2. Фроянов И. Я. Города-государства Древней Руси / И. Я. Фроянов, А. Ю. Дворниченко. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1988. – 272 с.

3. Ідзьо В. С. Король Данило та Українська держава у XIII столітті / В. С. Ідзьо. – Львів: Сполом, 2007. – 64 с.

4. Большакова С. А. Папские послания Галицкому князю как исторический источник / С. А. Большакова // Древнейшие государства на территории СССР. – М.: Наука, 1976. – С. 123–127.

5. Терлюк І. Я. Історія держави і права середньовічної України: навчальний посібник / І. Я. Терлюк, Д. Є. Забзалюк. – Львів: Каменяр, 2010. – 232 с.

6. Kunasiewicz S. Stanisława Kunasiewicza przewodnik po kościele Bożego Ciała oo. dominikanów we Lwowie / S. Kunasiewicz. – Lwów: I. Związkowa Drukarnia, 1876. – 214 s.

7. Дашкевич Н. Первая уния в Юго-Западной Руси с католичеством (1246–1254) / Н. Дашкевич. – К., 1884. – 48 с.

8. Ідзьо В. Українська держава в XIII столітті / В. Ідзьо. – Львів: Нова зоря, 1999. – 320 с.

9. Полонська-Василенко Н. Історія України. Т. 1 / Н. Полонська-Василенко. – К.: Либідь, 1992. – 588 с.

10. Ідзьо В. Руське королівство та Тевтонський Орден: політичні, економічні та релігійні взаємовідносини XIII–XIV століттях / В. Ідзьо. – Сімик, 2012. – 60 с.

11. Amman A. Kirchenpolitische Wandlungen im Ostbaltikum bis zum Tode Alexander Newski / A. Amman. – Roma, 1936. – 452 p.

Забзалюк Д. Е. Политико-правовые аспекты европейской интеграции Галицко-Волынского государства в 40–50-х гг. XIII века

Осуществлен анализ политических и правовых особенностей европейской интеграции Галицко-Волынского государства в 40–50-х гг. XIII в. Исследованы главные особенности государственно-политического развития Галицко-Волынского государства в период правления князя Данила Романовича. Сделан акцент на то, что наибольшего развития Галицко-Волыньское княжество достигло при правлении Данила Галицкого, с именем которого связано новое объединение Галиции и Волыни, восстановление власти над Киевом, внешнеполитические отношения с соседними государствами, религиозная уния с Католической Церковью, коронация Данила Романовича и борьба с золотоордынским нашествием.

Ключевые слова: Галицко-Волыньское государство, Данило Галицкий, Католическая Церковь, Папа Римский, уния, коронация, крестоносное движение.

Zabzaljuk D. Ye. Political-law aspects of the european integration of the Galician-Volyn' state in the 40–50th of the XIII Century

It should be noted that most researches about Galicia Volyn' state carries historical character and the problems of legal value were illuminated and are illuminated not too often. This article is devoted to the analysis of political and legal features of European integration of the Galicia Volyn' state in the 40-50th of the XIII century. The main features of state-political development of the Galicia Volyn' state in the period of rule of Danylo Romanovich are dealt within the article. Attention is emphasized on the highest prosperity of the Galicia Volyn' state achieved for the rule of prince Danylo Romanovich, to the name of that the new association of Galicia and Volyn', proceeding in lordship over Kyiv, foreign-policy relationships with the nearby states, religious union with Catholic Church, coronation of Danylo Galytsky and fight against the Golden horde invasion.

This article is dedicated to the analysis of political and legal features of European integration of the Galicia Volyn' state in the 40-50th of the XIII century. The main features of state-political development of the Galicia Volyn' state are investigated in the period of rule of Danylo Romanovich. An idea is traced in the article, that the period of rule of Danylo Galytsky is characterized the clear European vector of foreign-policy activity, and also attempt of the Galicia Volyn' state to enter the European association of the catholic states.

Key words: Galicia Volyn' state, Danylo Galytsky, Catholic Church, the Pope, union, coronation, Crusades movement.

Стаття надійшла 5 червня 2014 року